

Джозеф

Конрад

Кінець
неволі

Joseph Conrad

Кінець неволі

Серія «Зарубіжні авторські зібрання»

Текст предоставлен издательством

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=48586285

Кінець неволі: Фоліо; Харків; 2019

Аннотація

Джозеф Конрад (справжнє ім'я – Юзеф Теодор Конрад Коженювський) – класик англійської літератури польського походження. В юності був моряком і життя його було сповнене пригод. Пізніше присвятив себе літературній праці.

Провідний мотив Конрадової прози – самовизначення особистості у духовному, моральному сенсі. «Кожний крок – учинок, за який неминуче доводиться відповідати, й марні сльози, скрегіт зубовний і жалкування слабкого, який мучиться, охоплений страхом, коли опиниться перед наслідками своїх власних дій».

Повість «Кінець неволі» (1902) належить до так званого «епосу капітанів». Старий капітан Уоллей раптом усвідомлює, що його кращі часи минули, світ навколо змінився, але незмінними є його батьківський обов'язок і професійна честь.

Содержание

I	5
II	10
III	22
IV	31
V	42
Конец ознакомительного фрагмента.	54

Джозеф Конрад

Кінець неволі

© О. А. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2019

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2019

I

Ще довго після того, як пароплав «Софала», змінивши курс, повернув до суходолу, низький багnistий берег здавався тільки темною плямою по той бік осяйної стяги. Пекуче сонячне проміння падало на спокійне море і немов розбивалось об його діамантову поверхню на мерехтливий порошок, на огняне марево, що сліпило очі і втомлювало мозок мінливим своїм блиском.

Капітан Уоллей не дивився на берег ані на море. Коли його серанг¹, наблизившись до просторого тростяного крісла, де він сидів, сказав йому стиха, що треба змінити курс, він відразу звівся на ноги і стояв обличчям наперед, доки ніс його судна окреслював чверть кола. Він не вимовив ні слова, не звелів навіть закріпити стерно. Серанг, підстаркуватий спритний маленький малаець, із дуже темною шкірою, сам дав пошепки стерничому наказа. І тоді капітан Уоллей знову сів повільно у крісло, на капітанському містку, і втупив очі в палубу поміж своїми ногами.

На цьому морському шляху не сподівався він побачити нічого нового. Він плавав уздовж цих берегів останні три роки. Від Низького рогу до Малантаїна було п'ятдесят миль, – шість годин дороги старій суднині – за припливу, і сім го-

¹ Боцман з тубільців (*мал.*).

дин – під час відпливу. Потім пароплав брався до суходолу, і помалу вимальовувалися на небі три високі і стрункі пальми. Розкуйовдженими своїми верхами вони нахилились одна до одної, неначе критикуючи конфіденційно нетрі темних мангровій. «Софала» пливла навскіс до берега, і певного часу спалахувало на тьмяній пасмузі узбережжя кілька блискучих заломів – повноводе гирло ріки. Рудою рідиною, де на три чверті було води, а на одну чверть чорної землі, геть та геть поміж низькими берегами, – на три чверті з чорної землі і на чверть із солонуватої води, – пробивалась устріч течії «Софала». Це робила вона вже сім літ, коли не більше, ще задовго перед тим, як довідався капітан Уоллей про її існування, ще коли він і гадки такої не мав, що візьме участь у незмінних її подорожах. Старе судно, напевно, краще знало свою путь, аніж його екіпаж, бо команда мінялася; краще за вірного серанга, якого взяв собі капітан за помічника зі свого останнього корабля; краще за нього самого, що був капітаном на «Софалі» лише три останні роки. На «Софалу» завжди можна було звіритися в дорозі. Її компаси ніколи не псувались. З нею не було жодного клопоту, так наче похилий вік наділив її знанням, мудрістю та непохитністю. Приставала вона до берега в певному місці, певного часу, майже хвилина в хвилину. Коли капітан сидів понурившись на містку або лежав безсонний у ліжку, він міг будь-якої хвилини, знаючи день і час, точно визначити, де саме перебувало тепер судно. Знав він добре і ці одноманітні мандри дрібних кра-

марів-корабельників угору і вниз по Протоці², знав розпорядок і методу торгівлі, знав людей. Перша зупинка була в Малацці удень, а присмерком судно рушало в дорогу, щоб перетяти цей великий шлях Далекого Сходу, залишаючи позад себе простий фосфоричний слід. Темрява і переблиск води, ясні зорі на чорному небі, коли-не-коли вогні європейського пароплава, який прямує серединою протоки, іноді униклива тінь тубільного корабля з рогожаними вітрилами, що тріпотять безгучно в повітрі, а вдень, по другий бік, не щезає з очей низький берег. Опівдні витають три пальми – ознака другої зупинки, при березі дрімливої ріки. Живе там одним-один білий – молодий відслужений моряк, і з ним під час своїх незліченних подорожей капітан заприятелював. Ще шістдесят миль, і знову пристань, у глибокій бухті, а на березі тільки й є два будинки. Отак прямуючи, кидаючи подекуди якір, підбираючи вантаж на зупинках і пропливши наостанку сотню миль серед лабіринту острівців, підходить «Софала» до великого тубільного міста, крайнього пункту свого рейсу. Там старе судно відпочиває три дні, і потім капітан подається назад, бачить ті самі береги в поворотному напрямку, чує ті самі голоси на тих самих місцях і нарешті повертається до того порту, де зареєстрована «Софала». У цьому порту, на великім шляху на Схід, пароплав стоятиме на якорі майже навпроти великої кам'яниці – портової упра-

² Малайська протока, що відокремлює південний край Індокитаю (Малайський півострів) від острова Суматри.

ви, доки знову не вирушить у ту саму путь, роблячи 1600 миль за тридцять день. Не дуже-то розгонисте життя капітанові Уоллею, Генрі Уоллею, інакше Очайдушному Гаррі, Уоллею з «Кондора», – прославленого свого часу кліпера. Ні, не цікаве це життя для людини, що служила у славетних фірмах, плавала на славетних вітрильниках (і декотрі з них були її власні), для людини, що відбувала славетні рейси, відкривала нові шляхи і нові торгові пункти, плавала в недосліджених просторах південних морів і бачила схід сонця на незанотованих на картах островах. П'ятдесят років на морі, і сорок, зокрема, – на Сході («непоганий моряцький стаж», говорив він посміхаючись) зробили його ім'я почесно відомим цілому поколінню судновласників і купців в усіх портах від Бомбея до роздоріжжя Сходу і Заходу – берегів обох Америк. Його славу відзначено навіть не дуже широкомовно, та досить виразно, на адміралтейських картах. Хіба немає отам десь між Австралією і Китаєм острова Уоллея і рифу Кондора? На цю небезпечну коралову скелю наскочив був знаменитий кліпер, і три дні капітан і команда скидали одною рукою вантаж за борт, а другою – відбивалися від озброєної флотилії дикунів. На ту пору ні острова, ні рифу на картах не існувало. Згодом офіцери парового його королівської величності судна «Стрілець» здобули наказ дослідити нову путь і, назвавши острів і риф цими йменнями, віддали належне заповзяттю людини і витривалості корабля. А до того кожний, кому це цікаво, може побачити, що в «Загальному по-

кажчиків», том II, стор. 410, – опис перегону Малоту або Уоллея починається словами: «Цю зручну путь відкрив, р. 1850, Уоллей, капітан корабля «Кондор» тощо, і кінчиться щирою порадою плисти цією дорогою всім тим суднам, що вирушають з китайських портів на південь будь-якого з п'яти місяців від грудня по квітень включно.

То був найчистіший прибуток, що перепавав йому від життя. Цієї слави ніхто не міг украсти в нього. Прориття Суецького каналу, мов прорив греблі, відкрило дорогу на Схід силі нових кораблів, новим людям, новим методам торгівлі. Змінилися на вигляд східні моря, змінився самий дух життя, і новій генерації моряків уже був ні до чого досвід капітана Уоллея.

За тої давнини через його руки перейшло чимало тисяч фунтів – хазяйських і його власних грошей. Він служив вірою й правдою судновласникам, фрахтівникам і страховим товариствам, хоч їхні інтереси не завжди збігалися. Він не загубив жодного судна, не пішов на жодну сумнівну угоду. Він дуже зажився на світі, і наостанку пережив ті умови, що дали його імені славу. Він поховав свою жінку (у Печілійській затоці), віддав дочку свою за чоловіка, на якому спиналась вона невдалим вибором, і втратив свою більше ніж заможність, коли збанкрутувало відоме Траванкорсько-Деканське банкірське товариство, струсонувши, мов землетрус, увесь Схід своїм падінням. І було капітанові Уоллею шістдесят п'ять років.

II

Він легко ніс свій вік і зубожіння свого не стидався. Не він один вірив у тривалість банкірського товариства. Люди, тямущі на фінансових справах не менше, ніж він тямить на пароплаванні, визнавали, що капітал покладено до надійного банку, і самі втратили багацько грошей під час великого краху. Тільки й було різниці поміж ним і ними, що він утратив усе чисто. Дещо, зрештою, йому лишилося. Від загиблого багатства йому зостався маленький гарненький вітрильник «Красуня». Він купив його, щоб мати чим забавити своє дозвілля, коли подасться на спокій, – «щоб було з чим погратися», як він сам висловлювався.

За рік перед доччиним одруженням він формально об'явив, що йому докучило море. Та коли молоде подружжя оселилось у Мельбурні, він зрозумів, що не може почувати себе щасливим на суходолі. Він надто довго служив у торговому флоті, щоб мореплаводство задля розваги могло його вдовольнити. Йому потрібна була ілюзія праці, і придбання «Красуні» допомогло йому жити так, як він жив передніше. Своїм знайомим він відрекомендував її за останнє судно, що плаває під його командуванням. Коли він так спорохніє, що йому не можна буде доручити корабля, то розснастить її і зійде на берег, і нехай поховують його на суходолі. У своєму заповіті він накаже, щоб у день похорону «Красуню» ви-

вели на буксирі з гавані, повертіли у ній дірки і затопили пристойно на глибокому місці. Дочка не ремствуватиме на нього за його бажання, щоб ніхто не порядкував на останньому судні, яким він командував. Проти того майна, що він їй залишить, вартість 500-тонного баркасу нічого не важить. Усе це він говорив жартівливо, підморгуючи оком: кремезний дід був надто повний життєвої сили, щоб відчувати сентиментальну розчуленість. Але заразом була в його очах під час тих розмов і якась задума, бо він любив життя і щиро втішався його дарами – своєю доброю славою і багатством, любов'ю до дочки і радощами, які давало йому судно, – забавка його самотнього дозвілля.

Каюту він опорядив згідно з простим своїм ідеалом комфорту на морі. Одну стіну зайняла книжкова шафа (він кохався в читанні); навпроти ліжка висів портрет олійними фарбами його покійної дружини: профіль молодої жінки, довгий чорний кучер подовж щоки. Три годинники присипляли капітана цоканням і вітали його навперебівки своїм дзвоном, коли він прокидався вдосвіта. Він вставав щодня о п'ятій годині. Помічник, вистоюючи ранкову вахту, пив біля стернового колеса вранішню каву і чув крізь широкую відтулину мідного вентилятора, як полоскався, чмихав і гомонів капітан, відбуваючи свій туалет. Ці шелести заступало приглушене, стримане бурмотіння гучного поважного голосу, що проказував отченаш. По п'яти хвиликах голова і плечі капітана Уоллея виринали знизу. Зупинившись на схо-

динці трапу, він обводив оком обрій, дивився на поставу вітрил, глибоко вдихав свіже повітря. Тільки після цього здіймався він на ют і, піднісши руку до козирка кашкета, велично й ласкаво вітався: «Доброго вам ранку». Рівно до восьмої години він ходив по палубі. Інколи – не частіше, ніж двічі на рік, – він спирався на грубу, як дрючок, палицю, бо йому затерпало стегно. На думку капітанову, то був легкий напад ревматизму. Опріч цього не знав він інших фізичних хвороб. Коли дзвінок кликав до сніданку, капітан спускався вниз, годував своїх канарок, накручував годинники і сідав на чільному місці за столом. Перед його очима на кленовій перебірці кают-компанії висіли в чорних рамках великі фотографії дочки, її чоловіка і двох немовлят з пухкими ніжками – капітанових онуків. По сніданкові капітан своїми руками стирав хусточкою порошок із скла цих фотографій і обмітав олійний жінчин портрет мітелкою, що висіла на мідному гачку поряд важкої позолоченої рами. Потім, зачинивши двері своєї каюти, він усідався на канапі під портретом, щоб прочитати розділ із грубої кишенькової Біблії – її Біблії. Але часом він сидів там мало не півгодини, заклавши пальця поміж сторінки і не розгортаючи книжки, що лежала у нього на колінах. Може, в такі хвилини він згадував раптом, як любила небіжка море.

Вона була йому вірна жінка і справжній товариш. Капітан непохитно вірив, що не було і не могло бути ні на воді, ні на суходолі розкішнішої, веселішої господи, ніж та його до-

мівка на кормі «Кондора», з великою – білою з золотом – кают-компанією, оздобленою, немов для безнастанного свята, вічно свіжою гірляндою. Посередині кожної панелини, вгорі, місис Уоллей намалювала по букетові європейських квіток. Дванадцять місяців пішло на цю роботу, виконану з найбільшою любов'ю. Капітан завжди вважав її за диво мистецтва, за найвище досягнення смаку і таланту, а старий Свінберн, його помічник, раз у раз, спускаючись у кают-компанію до столу, зупинявся і споглядав, пойнятий захватом, як посувалася праця. «Здається, що можна почути, як пахнуть ці троянди», говорив він, вдихаючи легкий дух скипідару. В той час у кают-компанії завжди тхнуло скипідаром, і цей пах (признавався згодом помічник) таки відбивав йому хіть до їжі. За те тішитися з її співів йому не заважало ніщо. «Пані Уоллей співає, пане капітане, як справжній соловейко», – говорив він глибокодумно, уважно дослухавши над заскленим люком кінця пісні. Погожої години, на вранішній вахті, капітан і помічник прислухалися до її трелей та рулад у супроводі піаніно, що долітали знизу. Він виписав піаніно з Лондона того ж дня, коли вони заручилися, але інструмент прибув лише через рік по їх одруженні, обійшовши рік Доброї Надії. Великий ящик був частиною першого вантажу, заадресованого прямо на Гонконзький порт. Юрбам на діловитих сьогочасних набережних ця подія видається такою ж туманно-далекою, як темні віки історії. Але капітан Уоллей міг за півгодини самоти пережити вдруге все своє життя з усім його ро-

мантизмом, ідилічністю і горем. Йому самому випало закрити їй очі. Її ховали з-під прапора³: вона відійшла, як жінка моряка, і сама – моряк душею. Він читав над нею молитви з її ж власного молитовника, і голос йому ні разу не ввірвався. Підводячи очі, він бачив перед собою старого Свінберна, що притискував до грудей свого кашкета; сльози текли по суворому, запаленому вітром, нерухомому обличчю, що скидалося на змочений зливою обтісок червоного граніту. Добре було цьому старому морському вовкові, що міг він плакати. А капітан Уоллей мусів дочитати до кінця. Але кілька днів після того, як сплеснула вода, капітан ходив, мов стуманілий. Літній матрос, вмюючи орудувати голкою, пошив дитині жалобне вбраннячко з чорної небіжчиної спідниці.

Забути її він не міг. Але ж не можна загатити життя, мов дрімотний струмок. Воно вирве греблю, залле смуток людини, зіступиться над журбою, як ізступилося море над мертвим тілом, хоч яке велике кохання пішло на дно. Та й світ не такий уже кепський. Люди поставилися добре до нього, а надто місіс Гарднер, жінка старшого спільника фірми «Гарднер, Петтісон і К^о», що їй належав «Кондор». Місіс Гарднер із власної волі взялася доглядати дівчинку, а потім відвезла її до Англії (тоді це була чималенька подорож), разом із трьома своїми доньками – доходити освіти. І тільки через десять

³ Людину, що померла на судні під час рейсу, ховають у морі: зашитого в полотно мерця кладуть на спеціальний поміст, накривши, на знак останньої пошани, національним прапором; поміст перехиляють через борт, і тіло «з-під прапора», який залишається на помості, падає у воду.

років побачив він знову свою дочку.

Малою дитиною вона не боялась негоди і завжди просилася, щоб її винесли на палубу. Він тримав її на руках, обтуливши своїм цератовим пальтом, а вона дивилась, як розбиваються об борти «Кондора» величезні хвилі. Вири і реводи, здавалось, перехоплювали її дух і виповняли захватом її маленьке серце. «Розбещений хлопчисько», – говорив він жартом про неї. Він назвав її Айві⁴, бо любив це ім'я, а до того ще був зачарований якоюсь неясною асоціацією ідей. Вона обвилася тісно круг його серця, і він хотів, щоб завжди горнулась вона до свого батька, мов до непереможної вежі. Поки Айві була мала, він забував, що згодом вона, мабуть, захоче, як повелось те на світі, пригорнутися до когось іншого. Але він дуже любив життя і, не зважаючи на передчування особистої втрати, навіть у цій думці знаходив певне задоволення.

Купивши «Красуню», щоб забавити своє дозвілля, він поквапився взяти невігідний фрахт до Австралії з єдиною метою: відвідати дочку в її власній господі. Він побачив там, що дочка його тулиться тепер до іншого. Та не те його засмутило: сумно було виявити, пильніше придивившись, що підпора, яку вибрала собі Айві, – лиш «мізерна жердина» навіть щодо здоров'я. Урочиста зятева ввічливість, мабуть, чи не більше не сподобалася йому, ніж його манера поводитися з тими грішми, що дісталися Айві від батька. А втім, про по-

⁴ Ivy (загальне ім'я) – плющ.

боювання свої не прохопився капітан Уоллей і словом. Тільки в день від'їзду, на прощанні, взяв він руки Айвіні в свої руки і, пильно дивлячись у доньчині очі, промовив: «Пам'ятай, моя люба, – все, що я маю, належить тобі і твоїм дітям. Пиши мені відверто». Вона кивнула йому на відповідь ледве помітно головою. Вона скидалася на матір кольором очей, на матір була схожа вдачею і тим, що розуміла його без слів.

І справді, їй довелося писати. Читаючи декотрі з цих листів, капітан Уоллей підводив свої сиві брови. Проте він уважав, що життя щедро нагородило його, давши йому змогу задовольняти її прохання. З того часу, як померла жінка, він ніколи ще так не тішився. Досить характерно для капітана Уоллея, що повсякчасні невдачі зятеві викликали в ньому на віддаленні своєрідну прихильність до цієї людини. Хлопець так часто черкався мілини, що було б очевидною несправедливістю пояснити ці аварії лише необережною плавбою. Ні! Капітанові було відомо, у чому тут справа. Талану бідолаха не має! Йому самому на диво добре велося, але на своєму віку він бачив силу добрих людей, моряків та інших, що потопали під тягарем недолі. Отже, не міг він не пізнати фатальних знаків. Він міркував про те, як би зберегти кожний пенні, що має припасти дочці, коли нараз розійшлися перші лункі чутки (їх відгомін наздогнав його у Шанхаї), а потім ударив і грім великого банкрутства. Остовпіння, недовіра, обурення, – він перейшов усі ці фази, і нарешті мусів визнати, що залишити на спадок своїй дочці не зможе нічого.

Його пристерігало ще одне лихо: той безталанний мельбурнський невдаха немовби тільки й чекав на цю катастрофу, щоб зректися своєї втратної гри і остаточно сісти на міліні – цим разом у крісло інваліда. «Він ніколи не зможе ходити», – писала його дружина. І вперше за свого життя капітан Уоллей похитнувся.

Тепер «Красуня» мала взятися насправжки до гіркої праці. Вже не про те йшлося, щоб підтримувати в східних морях пам'ять про Очайдушного Гаррі Уоллея чи то постачати старому дрібняки на щоденні витрати, на вбрання та яку сотню першосортних сигар – під кінець року. Він мусів підтягти пояса і перевести на голодну пайку позолоти ліпну оздобу на носі і кормі «Красуні».

Нестаток відкрив йому очі, і він побачив, які величезні зміни зайшли на світі. Від минулого залишились подекуди тільки знайомі ймення, а речі та люди, що їх він знав, позникали без сліду. Гарднерове і Петтісонове імена ще майоріли на стінах прибережних торгових складів, на мідних табличках та вітринах по ділових кварталах кількох східних портів, але ж у фірмі вже не було ні Гарднера, ні Петтісона. У приватній конторі фірми капітан Уоллей уже не міг сподіватися на вигідне крісло, щиру гостинність та зисковий фрахт, який доручали давньому приятелеві заради колишніх його послуг. Зяті Гарднерові сиділи за бюроками в тій самій кімнаті, куди, за старого Гарднера, капітан мав вільний доступ ще довго після того, як покинув службу. На їхніх суд-

нах стриміли тепер жовті димарі з чорними верхами, а в конторі висів розпис пароплавних рейсів, схожий на отой мерзенний розпис трамвайного руху. Грудневі й червневі вітри їх не бентежили; їхні капітани (хороші хлопці – цього він був певний), звичайно, добре знали острів Уоллей, бо уряд спорудив недавно білоогнистий маяк на північному кінці острова і поставив червоне поплавище близько рифу Кондора, але вони дивом здивувались би, коли б довідалися, що й сам капітан Уоллей ще існує на світі, – старий дідуган, що блукає по всіх кутках та закутках, силкуючись підхопити, де тільки можна, вантаж для своєї маленької барки.

І скрізь було те саме. Перевелися люди, що кивали похвально головою, зачувши його ім'я, і вважали за справу своєї честі зробити щось для Очайдушного Гаррі Уоллея. Минулися добрі нагоди, які він знав би, як використати, а разом розлетілась і білокрила згряя кліперів, що жила по мінливій волі буйного вітру, збираючи скарби, мов шумовиння з пінявих хвиль. У світі, здатному перераховувати два рази за день свої вільні фрахти, у світі, де можливість заробити дійшла мінімуму, а мізерні умови перехоплює телеграф за три місяці наперед, – у такому світі нема надії на добрий заробіток, та навряд чи й є місце під сонцем людині, що мандрує навмання із своєю маленькою баркою.

Жити дедалі було скрутніше. Він дуже страждав, що має змогу посилати дочці лише невеличкі суми. Тим часом він кинув курити добрі гавани і обмежив себе шістьма на день

другосортними сигарами. Про свій скрут він їй ніколи не згадував, а вона не розводилася ніколи про свої злидні. Вони вірили одне одному, і пояснення були їм зайві, а розуміючи одне одного, не потребували широкомовних подяк, ані жалощів. Він був би неприємно вражений, якби їй спало на думку подякувати йому багатослівно, але вважав за річ цілком природну її повідомлення, що їй потрібні двісті фунтів.

Шукаючи фрахтів, він зайшов із «Красунею», з баластом замість вантажу, до того порту, де була зареєстрована «Софала», і тут одержав листа від дочки. Зміст листа був той, що не варт прикрашати факти. Єдиний їй порятунок – відкрити мебльовані кімнати. Вигляди на успіх, гадала вона, були безперечні. Отож, рада вона чи не рада, а мусить відверто його повідомити, що з двомастами фунтів вона могла б почати. Він похапки розірвав конверт на палубі, де йому подав листа посланець корабельного постачальника, коли «Красуня» закидала якір. І другий раз за свого життя жахнувся капітан Уоллей. Він зупинивсь, як прикипів до місця, біля дверей каюти, а лист тремтів йому в руці. Держати мебльовані кімнати! Двісті фунтів на початок! Єдиний порятунок! А він не знав, де б розжитися на двісті пенсів.

Усю ту ніч він ходив по палубі, на юті свого судна, що стояло на якорі, немов збирався підійти до берега за густого туману, і не міг визначити, де саме опинився він із своїм кораблем по довгій низці сірих днів, коли не видно було ні сонця, ні місяця, ні зір. Чорна ніч блимала вказівними вогнями

гавані і простою лінією берегових огнів. Навкруг «Красуні» мандрівні вогники суден кидали мерехтливі пасма на воду рейду. Але капітан Уоллей не бачив ані проблеску світла, доки не розвидніло, і він помітив, що одежа на ньому наскрізь набралася важкої роси.

Судно його прокинулось. Він зупинився, провів рукою по вогкій своїй бороді і спустився втомлено з юту. Побачивши його, перший помічник, що тинявся півсонний по шканцях, застиг із роззявленим ротом, не докінчивши могутнього удосвітнього позіху.

– Доброго дня вам, – урочисто промовив капітан Уоллей, простуючи до каюти. Але на дверях він зупинився і сказав не обертаючись:

– До речі, десь там у шпиталі має бути порожній дерев'яний ящик. Він ще не розібраний, га?

Помічник затулив рота і потім, мов приголомшений, спитав:

– Який порожній ящик, пане?

– Великий плаский ящик з-під того портрета, що висить у моїй каюті. Звеліть винести його на палубу, і хай тесля його огляне. Він може бути мені потрібний.

Перший помічник стояв, мов укопаний, доки не почув, як грюкнули за капітаном двері каюти. Тоді він кивнув пальцем до другого помічника і повідомив його, що «в повітрі на щось заноситься».

Коли продзвонив дзвінок, владний капітанів голос вигук-

нув крізь зачинені двері: «Сідайте до столу і не ждiть на мене». І вражені помічники сіли по своїх місцях, презираючись та перешіптуючись через стіл один з одним. Як! Не снідатиме? Та ще після того, як, мабуть, усю ніч міряв палубу кроками? Ясно, що в повітрі таки на щось заносилось. Над їхніми головами, нахиленими в задумі над тарілками, погойдувались і дзеленькотіли біля заведеного люку три дротяні клітки, де плигали стурбовані, голодні канарки. Поміщикам було чути, як пораяється неквапно в своїй каюті їх «старий». Готуючись з повсякчасною своєю повільною пунктуальністю зійти на берег, капітан Уоллей методично накручував годинники, змітав порошок з портрета небіжки жінки, діставав з комода чисту білу сорочку. Того ранку їжа не йшла йому до горла. Він поклав продати «Красуню».

III

Саме того часу японці нищпорили по всіх усядах, вишукуючи судна європейської будови, і йому не важко було знайти покупця, спекулянта, що хоч і дуже збив ціну, але заплатив за «Красуню» готовими грішми, сподіваючись вигідно її перепродати. Отож настала днина, коли капітан Уоллей вийшов опівдні з одної з найважливіших у східних морях поштових контор⁵ і спускався сходами, тримаючи в руці клаптик синявого паперу. То був квиток рекомендованого листа з долученим чеком на двісті фунтів, відісланого до Мельбурна. Капітан Уоллей засунув папірець у кишеню жилета, взяв з-під пахви у руку палицю і пішов вулицею.

Це був недавно прокладений, неохайний проспект з недоробленими пішоходами, вкритий м'яким, як пуховиця, шаром пороху. Один його кінець притикав до брудної вулиці з китайськими крамничками, недалеко гавані, а другий – тягся милі зо дві серед порослих бур'яном і схожих на джунглі незабудованих діляниць аж до воріт нового «Об'єднаного товариства доків». Невикінчені чола нових урядових будинків чергувались із наскрізними парканами пустирів, і незамкнене будівлями небо неначе робило ще розлогішим шир

⁵ Мабуть, у тому порту, де зареєстрована «Софала» (Конрад його ні разу не називає). Треба думати, що це місто – Сінгапур, столиця англійської колонії Малакки (Straits Settlements).

алеї. На ній було порожньо. Тубільці обминали її після того, як завмирало тут ділове життя, немов боялись, аби один з тих тигрів, що не перевелися ще в околиці нових водогінних споруджень на пагорбку, не збіг учвал з гори, щоб запопасти собі на вечерю якогось крамаря-китайця. Але пустинність велично спланованої вулиці не принизила капітана Уоллея: він мав для цього надто солідну статуру. Це була самотня постать замисленої людини. Довга сива борода робила його схожим на пілігрима, а його груба палиця видавалася зброєю. По один бік визирали присадисті колони низького неопорядженого кружганку при новому будинкові судової палати, приховані кількома старими деревами. По другий бік павільйон нової колоніальної скарбниці виніс свої крила до самої вулиці. Минаючи ці будівлі, капітан Уоллей, який не мав тепер ні судна, ні власної хати, пригадав собі, що, приїхавши замолоду з Англії, він побачив на цьому самому місці рибальську слобідку: кілька хатин з рогожаними стінами зносилися на палях поміж болотяною річкою і багнуватою стежкою, що вилась і губилась у гущавнику, – не було тут ні доків, ні водогінних споруджень.

Нема судна – нема хати. І бідна його Айві, ген там на чужині, теж не мала хати. Яка ж це господа – готель з пансіоном? – нехай і дає він щось на прожиток. Думка про мебльовані кімнати його обурювала. Людина із суто аристократичною вдачею, ворог усьому вульгарному, він мав деякі упередження щодо певних професій. Він сам, із свого боку, за-

вжди волів плавати на торгових суднах (це пристойна праця), а не гендлювати товарами, бо суть торгівлі полягає в тім, щоб когось обдурити, – негідне змагання, хто кого перехитрує. Батько його був вислужений полковник, з дуже обмеженими, oprіч пенсії, коштами, але з добірними зв'язками. В дитинстві капітанові Уоллею часто доводилось чути, як лакеї в готелях, сільські крамарі та інші дрібні люди звали старого вояка мілордом, бо врода його імпонувала.

І сам капітан Уоллей (він вступив би до королівського флоту, якби батько не помер, коли синові ще не вийшло чотирнадцять років) скидався своєю величною постаттю на старого вславленого адмірала. Але тепер він загубився, мов соломину в чорторії, в юрбі брунатних і жовтих людей, що загатили вулицю. Після просторого і порожнього проспекту, яким він ішов допіру, ця вулиця здалася йому вузькою, як стежка, але вона клекотіла кипучим життям. Стіни будинків були блакитні; китайські крамниці зяляли, мов лігва в печерах; купи всяких можливих товарів переповняли пітьму аркад, а заграва від заходу сонця затоплювала середину вулиці, від краю до краю, ясним полум'ям, схожим на відсвіт пожежі. Сонячне сяйво лилося на барвисте вбрання і темні обличчя босоногого натовпу, на блідо-жовті спини півголих метушливих кулі, на дивовижний мундир кавалериста з роздвоєною бородою і грізними вусами – солдата з племені сикхів⁶, що стояв на варті коло воріт поліційного відділу.

⁶ Спочатку монотеїстична секта, заснована одним з реформаторів новоіндійсь-

В червоному мареві пилу, ген-ген піднісшись над головами юрби і раз у раз розтинаючи повітря гудками, повний ущерть людей, вагон трамваю обережно посувався вперед стрижнем людського потоку, немов пароплав, що наосліп пливе в тумані.

Капітан Уоллей перебрався крізь натовп і виринувши, мов плавець, на другому боці вулиці, зупинився в безлюдному затінку поміж стінами зачинених пакгаузів і скинув капелюха, щоб освіжити лоб. Було щось низьке в професії хазяйки мебльованих кімнат. Кажуть, що ці жінки жаднючі, несовісні, нечесні, і хоч він – борони Боже! – не гордував ніким із своїх ближніх, але йому здавалося неподобною річчю, щоб когось із родини Уоллеїв, його дочку, могли підозрювати в нечесності. Проте він її не корив. Він вірив, що вона поділяє його почуття, жалував її, покладався на її міркування. Його тішило, що він ще раз може їй допомогти, але десь глибоко в серці відчував він, що йому було б легше, якби вона стала швачкою. Він згадував собі напівзабутий, багато років тому прочитаний зворушливий вірш, що звався «Пісня про сорочку». Прекрасна праця – складати вірші про бідних жі-

ких релігій, Нанаком (XV–XVI ст.), у Пенджабі, потім фанатична військова теократія, що провадила вперту боротьбу з могутньою імперією Великих Моголів і до середини XIX ст. успішно опиралась англійцям, – тепер сикхи (їх більше як мільйон) становлять окрему індійську «націю» з власною релігією, з власним релігійним та культурним центром – м. Амрітсаром у Пенджабі. Хоч колишній їхній фанатизм ущух, але вони і донині зберігають свою войовничу вдачу. Вони постачають найкращих солдатів англо-індійській армії.

нок. Внучка полковника Уоллея держить готель з пансіоном! Пфе! Він надів капелюх, помацався в кишенях, підніс запалений сірник до кінця дешевої сигари і з гіркістю видихнув хмарку диму в лице тому світові, що презентує такі несподіванки.

Одного він був певний: Айві, справді, була дочкою розумної матері. Тепер, перемігши біль розлуки з судном, він зрозумів, що цей крок був неминучий. Він знав це, може, віддавна, та навіть самому собі не признавався. А вона там далеко, мабуть, інтуїтивно це відчула. Вона не побоялася зазирнути правді в вічі, знайшла в собі мужність висловити правду. Така ж була й її матір, і тому-то завжди уміла небіжка дати добру пораду.

В усякому разі, до цього все йшлося! Щастя, що Айві примусила його зробити цей крок. Ще рік чи два, і вже не можна було б продати. Щоб підтримувати судно в порядку, він дедалі заплутувався. Проти лукавства недолі він був беззахисний. До відвертого бою він став би мужньо, мов скеля, що стоїть непохитно і гордо серед бурхливого моря, не знаючи, що підступні хвилі підмивають її низ. Тепер, коли він виплатився з боргів і вчинив її волю, йому лишилося п'ятсот фунтів: він їх поклав у надійне місце. Крім того, він мав ще при собі сорок фунтів – цього стане сплатити готельний рахунок, якщо не надто заживеться він у скромній спальні, де знайшов собі притулок.

Ця вбого опоряджена кімната з навоскованою підлогою

виходила на одну з бокових веранд. У готелі, безладному цегляному будинку, мов у пташиній клітці, гульма гуляв вітер і безнастанно торгав тростяні жалюзі, що висіли проміж вибілених чотирикутних колон фасаду, поверненого до моря. Кімнати були високі, на стелях мінилися барвами жмури сонячного проміння. Періодичні находи туристів з того чи іншого пасажирського пароплава, що прибув до порту, виповняли будинок гамором незнайомих голосів; в обвіяному вітром сутінку покоїв з'являлись на мить і зникали нові обличчя, немов то бігли, юрба за юрбою, мандрівні тіні, роковані стрімголов оббігати земну кулю, ніде не лишаючи сліду. Їхнє лопотання вщухало так само раптово, як і починалось. Коридори, де ходив протяг, і канапки на верандах не бачили більше цих шукачів нових вражень, що завжди кудись квапились або відпочивали знесилені, набігавшись. А капітан Уоллей, поважний і анітрохи не схожий на тінь, зостаючись майже сам-один на весь готель після кожного веселого юрбища, почувався чимраз прикріше, як викинутий на берег турист, що не має жодної мети, як мандрівник, покинутий і безпритульний. Він курив замислений і самотній у своїй кімнаті, поглядаючи на дві морські скрині, де сховано було все те, що він міг назвати своїм у цьому світі. В кутку стирчав грубий сувій з карт у парусиновому футлярі; плаский ящик з портретом і трьома фотографіями був засунутий під постіль. Капітана Уоллея стомило обмірковування умов, огляд «Красуні», де він мусів узяти участь, уся та ділова тягани-

на. Що для інших було лише звичайним продажем судна, те йому видавалося знаменною подією, яка примушувала зовсім по-новому поглянути на життя. Він знав, що після цього корабля другого вже не буде, а всі сподівання його молодости, всі його звички, кожне почуття і кожний здобуток його мужнього віку були нерозривно пов'язані з суднами. На багатьох суднах він служив, чимало суден були його власністю, і навіть ті роки, коли він відійшов від моря, робила стерпними думка, що досить простягти руку з пригорщею грошей, щоб купити собі корабель. Він мав тоді право почувати себе власником усіх кораблів, які тільки є на світі. Продаж цього останнього судна був марудною працею. Але продавши його нарешті, підписавши останню розписку, посіло капітана Уоллея таке почуття, ніби жодного корабля не лишилось на світі, а він покинутий на березі повік неприступного йому океану, з сьома сотнями фунтів у руках.

Твердою ногою, непохапливо йшов капітан Уоллей надбережною вулицею, відвертаючи очі від знайомого рейду. Два покоління моряків народились на світ з того дня, як він перший раз подався на море, – вони стояли між ним і всіма цими суднами на рейді. Його власне судно продане, і він питав сам себе: «Що ж далі?»

Почуття самотності, внутрішньої порожнечі і втрати, – немов витягли з нього силоміць саму душу, – попервах на вернули його на думку негайно їхати до дочки і оселитися в неї. «От останні мої пенси, – скаже він їй, – візьми їх, моя

люба. А от твій старий батько: ти музиш прийняти і його».

Але він зразу жахнувся цієї думки, немов переляканий тим, що ховалося за першим його поривом. Відступити? – Ніколи в світі! Коли людина зморена, всяка нісенітниця лізе їй у голову. Гарненький був би подарунок бідній жінці – сімсот фунтів, а на додаток кремезний дідуган, що, мабуть, ще протягне не один рік. Хіба він не здатний умерти в шорах, як хто-будь із тих юнаків, що командують отими суднами, там на рейді? Він і нині такий же здоровий, як був колись. Але хто дасть йому роботу, – оце вже інша справа. Коли він із своєю вродою та минулим шукатиме нижчих посад, то люди здумають – боявся він, – що він жартує; якщо ж йому пощастить переконати їх, вони, може, пожаліють його, а це все одно, що роздягтися голим, щоб вас відшмагали. Він не хотів задурно віддатись у неволю. Нічії жалощі йому не потрібні. З другого боку, командування, – єдине, чого він міг домагатися, додержуючи звичаю, – навряд чи дожидало його на розі найближчої вулиці. З командуванням тепер до вас не набиваються. Відколи він перебрався на берег, щоб упоратися з продажем судна, він увесь час прислухався, але не чув жодного натяку на вільне місце. Та навіть якби і знайшлася посада, його славне минуле стало б йому на заваді. Він задовго був сам собі паном. Єдиною посвідкою, яку він міг показати, було свідоцтво всього його життя. Чи можна вимагати кращої рекомендації? Але він відчував неясно, що цей єдиний документ здасться архаїчною дивиною східних

морів, надгробком, де накреслені незрозумілі слова напівза-
бутої мови.

IV

Заглибившись у ці думки, він простував уздовж балюстради набережної, широкогрудий, рівний, наче його плечі ніколи не почували тягара, який йому випало нести від колиски до домовини. Жодна зрадницька зморшка, ані похмура риска не знекрашала йому спокійного обличчя. Воно було повне і незасмагле; верхня частина лица, масивна і лагідна, виринала з срібної хвилі довгого волосся; колір обличчя був ніжний і ясний, чоло – широке і енергійне, погляд – відвертий і бистрий, мов у хлопчика. Але кошлаті сніжно-білі брови робили цей привітно-уважний погляд суворим, допитливим і гострим. Старіючи, капітан трохи набрав тіла, розрісся, немов старе дерево, що не проявляє найменшої ознаки загнивання, і навіть густа лискучо-хвиляста сива борода на грудях видавалась емблемою здоров'я та невичерпної енергії.

Колись він пишався із своєї великої фізичної сили та власної вроди, знав собі ціну і був непохитний у своїй прямизні. Немов у спадок від колишньої заможності, дістав він спокійні манери людини, що таки довела свою пристосованість до того життя, яке добрала собі до вподоби. Він простував великими кроками під захистом старої ширококрисої панамі. Бриль був низьковерхий, з вузькою чорною биндою довкола; згортка перетинала верх від краю до краю. Трохи вицвіла і

незношувана панама давала змогу легко пізнати здалеку капітана Уоллея на багатолюдних пристанях і ділових улицах. Капітан Уоллей ніколи не носив модних коркових шоломів. Йому не подобалась їхня форма, і він сподівався довіку зберегти свіжою свою голову, не вдаючись до всяких там витівок гігієнічної вентиляції. Волосся було в нього низько підстрижене, сорочка завжди бездоганно біла; широкого крою одежа з тонкої сірої фланелі, приношена, але старанно вичищена, надавала його дужій постаті ще огряднішого вигляду. Літа перетворили колишню його добрячість і непохитну відважність на безжурну ясність. Своєю палицею з залізним наконечником він недбало постукував по кам'яних плитах, і цей упевнений стукіт вторував його крокам. Не можна було уявити собі, щоб цю вродливу, спокійну на вигляд людину гризла несита турбота злиднів; здавалось, що все її життя має бути безбідне і легке, що в коштах вона так само вільна, як вільний на ній одяг.

Нерозважний страх доторкнутися до п'ятьох сот фунтів, щоб покрити свої особисті витрати в готелі, порушував його рівновагу. Не можна гаяти часу. Рахунок невпинно зростає. Капітан плекав надію, що ці п'ятсот фунтів, в останньому разі, допоможуть йому знайти роботу, яка прогодує його самого (потреби в його невеликі) і дасть йому змогу підсобляти дочці. На нього думку, він користувався з її власних грошей, але робив це лише з одною метою – підтримувати батька ради доччиного добра. Діставши роботу, він посила-

тиме Айві більшу частину свого заробітку; він проживе ще чимало, і хоч які б там були сподіванки на майбутнє, – міркував він, – та не стануть же ці мебльовані кімнати з самого початку якимсь золотим дном? Але де дістати роботу? Він ладен був негайно взятись до будь-якої праці, тільки б була вона чесна, бо п'ятсот фунтів треба зберегти в цілості. Це найголовніше. Маючи непочаті п'ятсот фунтів, маєш ґрунт під ногами. І капітанові здавалося, що якби ця сума скоротилась до чотирьохсот п'ятдесяти або навіть до чотирьохсот вісімдесяти фунтів, то гроші втратили б свою ціну, немов у цьому круглому числі була якась магічна сила. Але до якої взятись роботи?

Це невідчепне питання не давало йому спокою, немов настирливий дух, якого він не умів заклясти, і він спинився посередині вигнутого містка, що стрімко стягував гранітні береги маленького каналу. Пришвартована поміж биками, напівховаючись під камінними арками, лежала на воді морська малайська пірога із спущеними реями, вкрита від корми до носу матами з пальмового листя; на ній не чути було жодного поруху. Позад капітана Уоллея залишились розпечені бруківки, обведені кам'яними стінами будинків, що тяглися вздовж набережної, мов прямовисні стромовини; а перед ним схожий на ліс, дбайливо розпланований парк розгортав подібні до зелених килимів свої зелені галяви, довгі свої алеї, облямовані, немов велетенськими колонами, темними стовбурами, куди спиралося склепіння віт.

Деко́трі з цих алей доходили до самого моря. Берег спускався терасами; а далі, на морській гладіні, глибокій і мерехтливій, мов погляд темно-синіх очей, простягалась навскіс крапчаста пурпурова смуга жмурів, прорвавшись на простір крізь щілину поміж двома зеленими близнятами-острівцями. Щогли і реї кількох кораблів, ген-ген на обрії, підносилися над водою, неначе тонке павутиння рожевих ліній, накреслених на затіненому тлі східного небосхилу. Капітан Уоллей обвів їх довгим поглядом. Судно, що було колись його власністю, стояло там, на зовнішньому рейді. Моторошно було і здумати, що він уже не має змоги найняти човна біля тами і вирядитись, як звечоріє, до свого корабля. Судна нема! Може, більше ніколи не буде. Доки не скінчено було продаж і не сплачено гроші, він щодня проводив кілька годин на «Красуні». Гроші він одержав цього ранку, і тоді враз не стало судна, куди він міг би податись, коли йому заманеться; не стало судна, якому була б потрібна його присутність, щоб справляти свою справу – щоб жити. Таке становище здавалося йому неймовірним, надто химерним, щоб довго тривати. А на морі було повно геть усяких суден. От і ця пірога, що так тихо лежить на воді, повита саваном з позшиваного докупи пальмового листу, – вона також має потрібну їй людину. Вони живуть одне одним – той малаєць, якого він ніколи не бачив, і ця маленька пірога з високою кормою, що, мабуть, спочиває після довгої подорожі. І кожне з оцих суден, поблизу і далеко, мало свою людину – люди-

ну, без якої найкращий корабель робиться мертвою річчю, колодою, що гойдається безцільно на хвилях.

Обвівши поглядом рейд, він пішов далі, бо ніхто тепер не чекав його повороту, а час треба було якось згаяти. Високодереві алеї перетинали еспланаду, перехрещуючись різнокутно одна з одною, схожі внизу на ряди колон, укритих буйним листям. Вгорі – немов завмерло переплетене гілля. Жодний листок не рухався. Чавунні ліхтарні стовпи посеред дороги, позолочені, мов скіпетри, бігли, дедалі зменшуючись, довгою лавою в далечінь, а білі порцелянові кулі на їх верхів'ях скидалися на якусь варварську оздобу з розташованих низкою страусових яєць. Полум'яне небо запалювало кармазинову іскорку на лискучій поверхні кожної порцелянної шкаралупи.

Опустивши підборіддя, заклавши руки за спину і виводячи позаду на піску алеї кінцем своєї палиці легку хвилясту лінію, капітан Уоллей міркував про те, що коли корабель без людини – все одно, що тіло без душі, то й моряк без судна не більше важить у цьому світі, ніж ота деревина, що гойдається безцільно на хвилях. Вона може собі бути міцна і тверда, і її важко зруйнувати, – та що з того! І нагальна свідомість безпорадного безсилля обтяжила йому ноги, мов безмірна втома.

Валка за валкою відкриті екіпажі котилися недавно прокладеною надбережною дорогою. Крізь широкі галяви видно

було верткі кружала колісних шпиць. Похитувались барвісті парасольки, вихиляючись за лінію екіпажа, неначе доповна розквітлі квітки – за вінця вази. Колеса крутились, і коні бігли на тлі спокійної темно-синьої гладіні моря, перетятої пурпуровою смугою, тим часом як завої слуг-індійців підносилися над рівнем обрію і швидко пливли на блідішому фоні небесної блакиті. На чистому місці, недалеко містка, екіпажі спритно завертали широкою дугою, віддаляючись від заходу сонця; потім, раптово стримавши хід, виїздили на головну алею і довгою валкою повільно посувалися наперед, залишаючи позаду безмежний червоний спокій неба. Стовбури могутніх дерев з одного боку геть були залляті червоним полум'ям; унизу, під високим верховіттям, полум'яніло повітря, і навіть земля під копитами в коней була червона. Урочисто крутились колеса, один по одному схилилися парасолі, згортаючи свої фарби, як розкішні квіти згортають проти вечора свої пелюстки. Протягом півмилі жодний людський голос не вимовив ні одного виразного слова. Чути було лише неясне гудіння всуміш з легким брязкотом, і нерухомі голови та плечі чоловіків і жінок, що сиділи парами в екіпажах, підносилися над спущеними будами, немов дерев'яні. Але один екіпаж, що прибув пізніше, не приєднався до валки.

Він проїхав безгучно, та на в'їзді в алею один з темно-гнідих коней зафоркав сполохавшись, вилучив шию і метнувся вбік, до дишла. Клаптик піни впав з удила на атласисте рамено коневі, а смуглявий фурман раптом подався вперед

і підібрав віжки. Це було довге темно-зелене ландо на ресорах, вигнутих на зразок літери С, легкоходе, добірне та імпортантне. Воно здавалось місткішим за звичайні екіпажі, і коні були начебто трохи більші, оздоба – дещо краща, передок – трошки вищий. Сукні трьох жінок – дві були молоді і гарненькі, а третя – вродлива, огрядна і літня – майже виповняли весь екіпаж. Четвертим в екіпажі був чоловік з аристократичним хоробливо-блідим обличчям, важкими повіками, густими, темними з сивизною, еспаньйолкою та вусами, що надавали йому поважного вигляду. Його вельможність...

Тільки одно це ландо проїхало прудко головною алеєю, і супроти нього інші екіпажі видалися непомірно гіршими, потертими, а їхній повільний хід нагадував плазування слимака. Ландо одним духом перегнало всю валку; обличчя чотирьох осіб, що сиділи в ньому, – холодні, байдужі, з застиглим поглядом, – загубились з очей, і коли остаточно зникло з поля зору і саме ландо, вся пишна перспектива алеї, не вважаючи на довгу валку екіпажів, що завертали дугою близько містка, здалася порожньою і велично-самотньою.

Капітан Уоллей підвів голову, щоб подивитися на ландо; нитка його тривожних думок увірвалася, і він замислився, як це часто трапляється, про всякі сторонні речі. Йому навернулось на пам'ять, що до цього самого порту, де він оце продав свій останній корабель, прибув він з першим своїм власним судном, захоплений планом розпочати торгівлю з далекими островами Архіпелагу. Тодішній губернатор під-

тримував його, чим тільки міг. Він не був «його вельможністю» – цей містер Денгем, що ходив собі скрізь без піджака. Як ненька з самозабуттям та відданістю доглядає коханої дитини, так клопотався він удень і вночі добробутом колонії, що розросталася і багатіла. Нежонатий, він жив самотньо, мов у таборі, з кількома служниками і трьома собаками в так званому губернаторському бунгало – низьковерхому будинку на піврозчищеному схилі горбка. Над чільною стіною стримів новий флагшток, а на веранді стояв вартовий поліцейський. Капітан Уоллей пригадав собі, як він здирався на цей горбок під пекучим сонячним промінням, поспішаючи на аудієнцію до губернатора. Холодок неприбраної темної кімнати; на одному кінці довгого стола – пака паперів, а на другому – дві рушниці, мідний телескоп і пляшечка олії з пером у шийці. З якою втішною увагою поставився до нього цей можний чоловік! Справа, про яку прийшов говорити капітан Уоллей, була дуже ризикована, але двадцять хвилин розмови в губернаторському бунгало на горбку усунули всі труднощі. Коли він уклонився на прощання і пішов, містер Денгем, уже засівши за свої папери, крикнув йому навздогін: «За місяць “Дідона” виходить у море і буде в тих краях; я накажу її капітанові завітати до вас і розвідатись, як посувається справа». «Дідона» була одним з чепурних фрегатів, що крейсерували в китайських водах, а тридцять п'ять років – добрий кавалок часу. Тридцять п'ять років тому подібна справа чимало важила для колонії, і доглядати

її доручено було фрегатіві королівського флоту. Добрий кавалок часу! Тоді ще рахувалися з окремими людьми... З такими людьми, як капітан Уоллей, або, приміром, сердешний Івенс – червоновидий Івенс, з чорними, як вугілля, баками і бистрими очима, що збудував перший елінг для підлагоджування дрібних суден, у пустинній бухті, на узліссі, за три милі від берега... Містер Денгем підтримував і цю справу, але якось воно вийшло так, що сердешний Івенс помер на батьківщині в жахливій скруті. Його син, переказували, добував олію з кокосових оріхів на якомусь Богом забутому острівці в Індійському океані і тим заробляв собі на прожиток. Але з того першого елінга у відлюдній лісистій бухті вирости майстерні «Об'єданого товариства доків», з трьома сухими доками, витесаними з каменю, з пристанями, тамами, електричною станцією і велетенським коловоротом, здатним підійняти найтяжчу вагу, яку тільки перевозили коли морем. Підїжджаючи до нової гавані з заходу, ви бачили шпиль цього коловороту: він стирчав, мов верх якогось дивовижного пам'ятника, над чагарями і піщаними косами.

Був час, коли з людьми рахувалися. В колонії не було тоді стільки екіпажів, хоч містер Денгем мав, либонь, кабріолет. І хвиля спогадів закрутила капітана Уоллея і, здавалось, понесла його геть з широкої алеї. Він пригадав собі тваністі береги, гавань без набережних, одним одну дерев'яну таму (будування її було громадською справою), що вганялась загинисто в море, згадав перші вугляні склади на Мавпячому

розі, що зайнялись не знати з якої причини і курилися кілька день, так що здивовані судна ввіходили до рейду, повіті сірчаним димом, і сонце висіло опівдні криваво-червоне. Він пригадав собі речі, обличчя і ще щось, неначе легкий дух келиха, випитого до дна, неначе ніжне мерехтіння повітря – мерехтіння, якого немає в атмосфері наших днів.

Викликаючи в пам'яті швидкоплинні, повні подробиць образи минулого, капітан Уоллей немов при сполохові магнію зазірав у ніші темної зали спогадів. Він бачив речі, що колись багато важили, бачив зусилля дрібних людей, зростання великого діла, тепер збезціненого величністю здобутків і надій... На мить він майже фізично відчув спливання часу, так усвідомив незмінність наших почуттів, що зупинився разом, ударив палицею об землю і скрикнув в уяві: «Якого чорта я тут роблю!» Він, здавалось, нестямився з подиву; коли це хтось покликав його задиханим голосом, потім ще раз, – і він повільно повернувся на каблуках.

До нього наближався, велично перехиляючись, старомодний і подагричний на вигляд чоловік, з таким же сивим, як і в капітана Уоллея, волоссям, але з голеними рум'яними щокми. Цупкі кінці краватки, схожої на шийну хусточку, витикалися з-під його підборіддя. Він мав круглі ноги, круглі руки, круглий тулуб, кругле обличчя, – взагалі вся його постать справляла таке враження, ніби її розтягли за допомогою повітряної помпи, доки витримали шви одяжі. Це був

начальник порту. Начальник порту – те саме що й доглядач гавані, тільки вищого рангу, – на Сході досить велика персона у своїй сфері: урядовець, хазяїн над водами гавані, з широкою, але погано визначеною адміністративною владою над морями всіх рангів. Зокрема за цього начальника порту говорили, що він вважає свої права за мізерні і невідповідні до його урядового стану, бо вони не поширювались на життя та смерть моряків. Але це було лише жартівливе перебільшення. Капітан Еліот був цілком вдоволений своїм становищем і тлумачив дуже широко свою владу. Його зарозумілість і деспотизм не давали їй зав'язнути в його руках невикористаною. Буйна холерична його відвертість у міркуваннях про вдачу і поведінку людей справді нагонила страх. Хоч було багато таких, які запевняли, що не звертають на нього найменшої уваги, а інші весело усміхалися, почувши його ім'я, хоч дехто навіть зважувався узивати його «старим задиракою, що скрізь суне свого носа», а проте, майже кожному з таких було так само до вподоби зустрітися віч-на-віч з капітаном Еліотом, коли той лютував, як і піти на певну згубу.

V

Приступивши близьенько, він пробуркотів:

– Що я чую, Уоллею? Чи правда, що ви продаєте «Красуню»?

Капітан Уоллей, відвернувшись, відповів, що справа вже скінчена, гроші сплачені сьогодні ранком, – і начальник порту похопився похвалити такий надзвичайно розумний учинок. Потім він повідомив, що зліз із своєї бідки, щоб розім'яти перед обідом ноги. Сер Фредерік має непоганий вигляд напередодні демісії. Правда?

Капітан Уоллей не міг нічого відповісти на це запитання: він встиг лише помітити, як проїхав сера Фредеріка екіпаж.

Начальник порту, засунувши руки в кишені альпакового кітеля, неподобно куцого і вузького для людини його віку і статури, виступав бундючно, трохи шкутильгаючи; його голова ледве сягала по плече капітанові Уоллею, що йшов легкою ходою, дивлячись просто себе. Багато років тому вони були добрими товаришами, майже приятелями. Тим часом як Уоллей командував уславленим «Кондором», Еліот був капітаном на мало не такій же славетній «Горлиці», що належала тим самим власникам; а коли було утворено посаду начальника порту, з капітана Уоллея міг бути Еліотові єдиний серйозний конкурент. Але Уоллей, що був тоді в розквіті свого віку, поклав собі не служити нікому іншому, крім своєї

власної, прихильної до нього Фортуни. Захоплений працею в далеких краях, він був радий почути про приятелів успіх. Товстий Нед Еліот мав якусь світську гнучкість, що могла стати йому в пригоді на цій офіційній посаді. По суті, вони були надто несхожі між собою. І тепер, повільно простуючи алеєю повз собор попліч Еліота, капітанові Уоллею і на думку не спало, що він міг би сидіти на посаді цієї людини, забезпечений до смерті.

Священна будівля, споруджена в урочистій самотині на перехресті висаджених велетенськими деревами алей немовби для того, щоб навівати в години дозвілля поважні думки про небо, підставляла зачинений готичний портал під пишне сьйво заходу. Скло розети над стрільчастим склепінням пламеніло, мов розжевріле вугілля, в глибокій западині, стисненій круглою камінною облямівкою.

– Я скажу вам, Уоллею, що їм годилось би незабаром зробити, – буркнув раптом капітан Еліот.

– Що?

– Вони повинні прислати сюди справжнього лорда, коли сер Фредерік добуде свого терміну. Як по-вашому?

Капітан Уоллей наївно не розумів, чому справжній лорд буде кращий, ніж хто інший. Але супутник його додержувався інакшого погляду.

– Ні-ні! Посада розростається. Ніщо тепер не може спинити її зростання. Досить гарна для лорда, – бурчав він короткими фразами. – Подивіться, які зміни сталися за нашого

часу. Нам тут потрібний тепер лорд. До Бомбея призначили ж вони лорда.

Раз чи двічі на рік він обідав у губернаторському будинку, в палаці з арками і силою вікон, поставленому серед садків на перехрещенім дорогами пагорбку. А недавно він возив на своєму катері одного герцога і показував йому удосконалення, запроваджені в гавані. Перед тим він «надзвичайно люб'язно» сам вибирав зручну якірну постоянку для герцогівої яхти. Потім його запрошено поснідати на яхті. Сама герцогиня снідала разом з ними. Огрядна жінка з червоним обличчям. Обпалена сонцем. Мабуть, колір обличчя вкрай зіпсований. Дуже гречна особа. Вони їдуть до Японії.

Він випорскував ці подробиці капітанові Уоллею на науку, спинявся, щоб роздути щоки, начебто підкреслюючи цим важливість своїх слів, і раз у раз випинав свої товсті губи, так що тупий рожевий кінчик його носа мовби поринав у молочно-білі вуса. Посада розростається, варта не абиякого лорда і не завдає клопоту, за винятком праці в морському урядництві, – «в морському урядництві», сказав він удруге і, гучно пирхнувши, почав розповідати, як цими днями генеральний його величності консул у французькій Кохінхіні вдався телеграфно до нього (особи на офіційнім уряді), прохаючи прислати людину, що згодилася б командувати судном із Глазго, капітан якого помер у Сайгоні.

– Я оповістив про це офіцерський відділ Дому моряків, – провадив він далі і, роздратовуючись чимраз більше, зашку-

тильгав сильніш. – Народу там по самі вінця. Людей – удвоє більше, ніж посад на торгових суднах. Усі прагнуть легкого взятку. Людей удвоє більше... і... що ви собі думаєте, Уоллею?..

Він разом спинився і, стиснувши кулаки, засунув їх глибоко в кишені кітеля. Ще мить, здавалося, – і кишені тріснуть. Легке зітхання вихопилось із уст капітана Уоллея.

– Га? Ви, може, думаєте, що вони зчепились один з одним? І не подумали! Побоялися їхати на батьківщину. Їм уподібніше вилежуватися тут у теплі на веранді, дожидаючи роботи. Я сиджу і чекаю у своїй конторі. Нікогісінько. Що вони убгали собі в голову? Що я сидітиму йолоп-йолопом перед телеграмою генерального консула? Е ні, лебедики! Я переглянув список, – він у мене напихваті, – послав по Гамільтона – найбільший ледацюга в усьому гурті – і примусив його їхати. Настрахав, що звелю завідувачеві Дому моряків вигнати його в три вирви. Він, бачте, вважає, що посада не досить гарна для нього. «Отут маєте ваш рахунок, – сказав я йому. – Ви зійшли на берег півтора року тому і відтоді не працювали і шести місяців. Заборгували за харчі в «Домі» і десь певно сподіваєтесь, що морський уряд кінець кінцем сплатить ваш борг, га? А звісно, сплатить. Тільки ж, голубе, якщо не скористаєтеся з цієї нагоди, то вас випроводять за так грошей до Англії на першому ж пароплаві, що повертатиметься додому. Ви не кращий за старця. Нам тут білих старців не треба». Нагнав я йому холоду. Але тільки уявіть

собі, скільки мав я з цим клопоту!

– Ви не мали б жодного клопоту, – промовив майже мимохіть капітан Уоллей, – коли б послали по мене.

Ці слова надзвичайно потішили капітана Еліота, і він затрясся з реготу. Але враз перестав сміятися. Йому навернулось на пам'ять, як ото після краху Траванкорсько-Деканського банку пішли чутки, що бідолашний Уоллей доценту знищений. «Далєбі, хлопець попав в анацію!» – подумав він і зиркнув з-під лоба на свого супутника. Але капітан Уоллей усміхався суворо, дивлячись просто себе, і високо тримав свою голову, що аж ніяк не відповідало уявленням про злидні, і капітан Еліот заспокоївся. Ні, неможливо. Не міг він усе втратити. «Красуня» була йому лише забавкою. Людина, що одержала цього самого ранку немаленьку, мабуть, суму, навряд чи захотіла б стати на службу з мізерною платнею. Це міркування остаточно вернуло капітанові Еліоту добрий гумор. Проте розмова надовго ввірвалася, і не знаючи, з чого почати знову, він пробурчав розважно:

– Нам, старим, слід би тепер і відпочити.

– Декому з нас найкраще було б умерти за веслом, – зауважив недбало капітан Уоллей.

– Годі вам! Невже вас не втомила уся ця пантоміма? – пробурмотів той сердито.

– А вас?

Капітан Еліот утомився. Хай йому лихо, так натомився! Він чіплявся за свою посаду, щоб вислужити собі найвищу

пенсію, і потім податись до рідного краю. Та й так доведеться бідувати, бо пенсія все ж невелика, але тільки вона і врятує його від божого дому. Та ще родина. Три дочки, як відомо Уоллею. Він натякнув «старому Гаррі», що ці троє дівчат були йому за джерело найбільших турбот і душевної муки. Задосить, щоб збити людину з розуму.

– Чому? Що вони тепер роблять? – спитав капітан Уоллей, посміхнувшись неухважно.

– Що роблять?! Нічого не роблять! Отак-таки нічогісінько. Лавн-теніс та дурні романи з рання до смеркання...

Коли б хоч одна з них була хлопчиком. Та ні – всі троє – дівчата! І, як на лихо, в усьому світі немов не лишилося жодного пристойного юнака. Роздивляючись на всі боки у своєму клубі, він бачить лиш набрід самовдоволених фертів, надто егоїстичних, щоб запалитись бажанням зробити щасливою жінку. Останні злидні чекають його, якщо йому доведеться годувати цю галайстру. Він живе надією поставити собі хатину в провінції... у Серреї, приміром... і там дотягати віку, але боїться, що ця надія нездійсненна... На цьому він з таким патетично-заклопотаним виглядом закотив догори свої витріщені очі, що капітан Уоллей, погамувавши болісне бажання засміятися, спочутливо кивнув до нього головою.

– Ви самі повинні це знати, Гаррі. З дівчатами до біса турбот та клопоту.

– Це так. Але моя поводитьься добре, – промовив капітан

Уоллей, дивлячись у глиб алеї.

Начальникові порту було приємно це чути. Надзвичайно приємно. Він добре її пам'ятає. Гарненька була дівчинка.

Капітан Уоллей, спокійно простуючи, мов крізь сон, potwierдив:

– Була гарненька.

У процесії екіпажів починався нелад.

Один по одному вони покидали валку і роз'їздились. Коні бігли вклуч, ужвавлюючи широку дорогу безладним рухом. Але незабаром велична самотність знов опанувала простору алею. Конюший, убраний у біле, стояв на завороті алеї коло бірманського поні, запряженого в полаковану бідку. І кінь і повозка справляли враження дитячої іграшки, забутої під знесеним геть у небо верховіттям. Капітан Еліот почвалав перевальцем до бідки і вже був налагодився лізти на неї, але спинився. Поклавши руку на голоблю, він ізнов перевів розмову з пенсії, з своїх дочок та злиднів на другу свою улюблену тему, – заговорив про морське урядництво, про людей і судна порту.

Він знову почав наводити приклади, чого вимагають від нього. У нерухомому повітрі його грубий голос навівав дрімоту, мов настирливе дзижчання велетенського джмеля. Капітан Уоллей не розумів, яка сила чи яка слабкість перешкоджала йому побажати на добраніч і відійти. Чи це він так зморився, що не спроможен ні на найменше зусилля? Як чудно! Чудніше за ці Недові приклади. А може, то почуття безділля

приголомшило його так і примушує стояти тут, вислухуючи ці історії. Справжнього клопоту не знав Нед Еліот ніколи, і помалу почав капітан Уоллей ніби пізнавати, мов оповитий грубим ядушним гудінням, бадьорий і чистий голос капітана «Горлиці». Його вразила думка, невже і з ним самим сталась така зміна? І здалося йому, що голос старого товариша не так-то вже і змінився... що людина зостається така, як була. Непоганий хлопець – цей веселий сміхотун Нед Еліот, доброзичливий, знавець своєї справи... і завжди трошки хвастовитий. Як забавляв Еліот його бідну жінку! Вона могла читати в ньому, мов у розгорнутій книжці. Коли «Кондоріві» і «Горлиці» траплялось стояти разом у порту, вона казала йому запросити капітана Еліота на обід. З того часу вони зустрічалися рідко. Може, раз на п'ять років. Він дивився з-під сивих брів на цього чоловіка, якому не міг відкрити свого серця, а той вів далі свої інтимні теревені і був такий далекий від слухача, ніби балакав на вершині горбка за милю звідси.

Тепер він ушелепався в біду з пароплавом «Софалою». Завжди виходить так, що кожне непорозуміння в порту кінець кінцем має розплутувати він. Відчують вони його відсутність, коли через півтора роки він вибереться звідсіля, а на його місце, звичайно, посадять якогось відставного морського офіцера, що нічого на цій справі не тямить і не хоче тямити. Цей пароплав – каботажне судно – провадив торгові зносини з північними портами аж до Тенассериму. Та, на

лихо, не можна було знайти капітана, що був би згоден відбувати на ньому регулярні рейси. Ніхто не хотів плавати на «Софалі». Капітанові Еліоту, звісно, несила була звеліти когось, щоб став до цієї роботи. Легко задовольнити вимоги генерального консула, але...

– Що таке з судном? – спокійно перебив капітан Уоллей.

– З судном нічого. Міцний старий пароплав. Сьогодні пополудні його власник був у мене в конторі. Рвав на собі волосся.

– Він білий? – спитав зацікавлений Уоллей.

– Називає себе білим, – зневажливо відповів начальник порту, – але якщо це правда, то біла в нього тільки шкіра. Я так і сказав йому в очі.

– Хто ж він такий?

– Він – головний механік на «Софалі». Розумієте, Гаррі?

– Розумію, – відказав замислено капітан Уоллей. – Механік. Розумію.

Як цей чолов'яга зробився разом і власником судна – це просто була якась казка. Він приїхав років з п'ятнадцять тому, – пам'ятав капітан Еліот, – третім механіком на англійському судні, посваривсь із шкіпером і першим механіком, і був звільнений. Либонь, ті були дуже раді здихатися його тим чи іншим способом. Ясно, що хлопець мав невпокійну вдачу. Отож він і залишився тут і всім остогид: раз у раз наймався на судно і невдовзі його кидав, не здатний всидіти довго на одному місці; перепробував машиніві приміщення

мало не по всіх суднах, що належать колонії. І враз...

– Як ви думаєте, Гаррі, що трапилось?

Капітан Уоллей, що неначе був заглибився в якісь свої вираховування, легко здригнувся. Ні, справді, ні, він не міг собі уявити. Напружений голос начальника порту хрипів і глухо вібрував. Так от, хлопцеві пощастило взяти другий з більших виграшів у манільській лотереї. Всі ці механіки та помічники купували лотерейні білети. Наче яка манія їх усіх опала.

Тепер усі сподівалися, що він забереється звідси разом із своїми грішми на батьківщину або подасться собі до біса, куди йому заманеться. Таж ні! Власники «Софали», вважаючи її за надто малу і не досить сучасну для тої торгівлі, яку провадили, виписали собі новий пароплав з Європи, а «Софалу» пустили в продаж за невелику ціну. Він кинувся до них і купив її. Доки не зробився він власником судна, в ньому непомітно було жодного знаку того розумового отруєння, до якого можуть спричинитися несподівано здобуті великі гроші. Але тільки він купив «Софалу», як зразу втратив рівновагу. Він вперся в портову управу, саме коли там кипіла важлива праця; насунувши кашкета на ліве вухо і вимахуючи ціпком, він повідомив усіх по черзі клерків, що тепер ніхто не зможе його виштирити. Прийшла, мовляв, і його черга. Нема на землі і ніколи не буде над ним пана. Він вихвалявся і гордовито походжав поміж столами, репетував на все горло і весь час трусився, мов з пропасниці, так що доки він був у конторі, поточна праця припинилась, і в великій кімнаті всі

стояли, пороззявлявши роти, і дивилися на його кривляння. Потім можна було бачити, як у найлютішу спеку гасав він з огняно-червоним обличчям по набережних, споглядаючи своє судно то з того, то з того місця. Здавалося, він ладен був спинити кожного стрічного, щоб довести до його відома, що віднині не буде над ним пана; він купив судно, і ніхто на землі не зможе тепер виштирити його з машинарні.

Хоч як задешево продавалась «Софала», але за неї довелось викласти майже всі виграні гроші. Йому не лишилося капіталу, з яким можна було б почати діло. Це нічого не важило, бо то були щасливі дні для каботажної торгівлі, поки кілька англійських пароплавних фірм не надумали заснувати спеціальний місцевий флот для обслуговування своїх головних ліній. Коли справу було налагоджено, ці фірми, звісно, повідкраювали собі найсмачніші кавалки від пирога, а потім вдерлась на Схід через Суецький канал триклята згряя німецьких волоцюг і попідбирала всі кришки. Ці зайдисвіти вганяли за дешевиною і нишпорили вздовж узбережжя та проміж островами, мов ті акули у воді, готові лигнути все, що ви пустите з рук. І тоді прийшов кінець добрим старим часам. Кілька літ «Софала» заробляла, на його думку, стільки, аби лише не злиднювати. Капітан Еліот уважав за свій обов'язок усіма способами підтримувати англійське судно. Ясно було, що не знаходячи собі капітана і пропускаючи рейси, «Софала» розгубить незабаром усі свої торгові зв'язки. От у яку вскочив капітан Еліот халепу. Хлопець показав себе аж над-

то сперечливим.

– Такий з нього судновласник, як з холопа пан, – пояснив капітан Еліот. – Його вдача дедалі псувалась. За три останні роки він перемінив одинадцять шкіперів, перебрав, либонь, усіх тутешніх капітанів, за винятком тих, що служать на регулярних лініях. Я остерігав його свого часу, що так не годиться робити. А тепер, звичайно, ніхто й дивитись не хоче на «Софалу». Я закликав до себе щось із двоє-трьох людей і балакав з ними; та яка рація, – відповіли вони мені, – найматись до нього, цілий місяць жити собачим життям, а потім забирати свої манатки по скінченні першого ж рейсу? Хлопець, певна річ, верзе мені, що все це дурниця: вже давно змовляються на нього і тепер таки допнулись свого. Усі шибеники-шкіпери змовились поставити його навколішки, бо він – механік.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.